

Универзитет у Београду

Факултет политичких наука

Наставно-научно веће

Одлуком Наставно-научног већа Факултета политичких наука од 08. јула 2016. године именована је Комисија за преглед и оцену докторске дисертације Жељка Лежаја под насловом „Заштита културног наслеђа у међународном праву“. После прегледа рада, Комисија у саставу проф. др Милена Драгићевић Шеших, редовни професор Факултета драмских уметности Универзитета уметности у Београду, проф. др Зоран Радивојевић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Нишу и проф. др Весна Кнежевић - Предић, редовни професор Факултета политичких наука (ментор), подноси Наставно-научном већу Факултета политичких наука следећи:

Реферат о завршеној докторској дисертацији

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Жељко Ј. Лежаја је рођен 15. маја 1965. године у Книну, Република Хрватска. Држављанин је Републике Србије, по занимању дипломирани археолог и историчар уметности, а запослен је у Међународном комитету Црвеног крста, Женева.

Кандидат је основне студије историје уметности и археологије завршио на Филозофском факултету у Задру, Свеучилишта у Сплиту, 1990. године, одбраном дипломског рада „Антички Арупиум“.

Кандидат је 2004. године завршио једногодишње Специјалистичке последипломске студије међународног хуманитарног права на Факултету политичких наука Универзитета у Београду и магистрирао 2010. године на истом факултету, смер Међународне студије, одбраном магистарске тезе „Међународноправна заштита културних добара у оружаном сукобу“.

Жељко Лежаја је аутор неколико стручних и научних анализа и текстова:

- *Заштита културних добара у оружаном сукобу*, Задужбина Андрејевић, Београд, 2011;
- *Извори међународног хуманитарног права* (ур. Весна Кнежевић Предић, Саша Аврам, Жељко Лежаја), МКЦК Београд, 2007;

- *International Humanitarian Law and the Protection of Civilians* (coauthor with Miodrag Starcevic), in *Current Issues of International Humanitarian Law*, International Institute of Humanitarian Law, Sanremo, 2010.

Предео је и приредио за штампу неколико публикација о МХП-у, укључујући:

- *Борба по правилима – Приручник о праву оружаних сукоба*, МКЦК, Београд, 2004;
- *Приручник о ратном праву за оружане снаге*, Фредерик Демулинен, МКЦК Београд, 2006.

Кандидат је професионални ангажман почео 1990. године као кустос археолог у 'Музеју Лике' у Госпићу, а затим је предавао музичку и ликовну културу у гимназији „Никола Тесла“ у Госпићу (1990-1991). Од 1993-2011 године радио је у Међународном комитету Црвеног крста (МКЦК), вршећи разне дужности у хуманитарним операцијама у Хрватској, Србији, Црној Гори, Босни и Херцеговини, Македонији и Албанији, и као делегат у међународним мисијама у Либану и Израелу (2000-2004). Од 2011-2012 године ради за Развојни програм Уједињених нација (UNDP), на спровођењу заједничких програма УН у оквиру Фонда за достизање миленијумских циљева развоја (MDGF). Ровремено је ангажован као предавач на Мастер студијама Међународног хуманитарног права (МХП) на ФПН, те као сарадник-волонтер у различитим активностима Црвеног крста Србије, као предавач на тему МХП. Од 2014-2016 године поново је ангажован као делегат МКЦК у хуманитарним операцијама у Украјини.

Кандидат је учествовао у осмишљавању, организовању и извођењу бројних пројеката на пружању подршке академским институцијама у Србији и у региону западног Балкана, са циљем развоја МХП-а и био активно укључен у процес интеграције МХП-а у војну обуку и наставу. Сарађује са Центром за међународно хуманитарно право и међународне организације (касније преименован у Центар за европске и међународноправне студије) при Факултету политичких наука Универзитета у Београду. Одлично говори енглески, а служи се и француским и руским језиком. Оспособљен је за рад на рачунару.

У консултацијама са ментором, кандидат се определио за израду докторске дисертације на тему „*Заштита културног наслеђа у међународном праву*“, коју је Веће научних области правно – економских наука Универзитета у Београду одобрило на својој седници одржаној 14. октобра 2014. године. При изради дисертације чији основни текст обухвата 356 страна кандидат се, полазећи од природе предмета истраживања и водећи рачуна о његовој генези, одлучио да као примарне изворе података користи најважнију постојећу научну литературу посвећену проблематици заштите културног наслеђа, као и међународним конвенцијама о културном наслеђу и другим инструментима

међународног права који се бави овим питањем. Код израде дисертације кандидат је консултовао обимну литературу која садржи укупно 174 извора података, од чега се њих 141 односи на постојећу научну литературу, њих 4 на случајеве из јуриспруденције Међународног кривичног трибунала за бившу Југославију, а 29 на документацију. Преглед извора података које је кандидат користио при изради дисертације садржан је у Прилогу овог Реферата.

2. Предмет и циљ дисертације

Предмет дисертације је одређен као анализа међународноправних инструмената који се баве заштитом културног наслеђа и евалуација опсега у којем принципи и правила садржани у овим инструментима обезбеђују ефикасан и кохерентан међународноправни оквир за заштиту културног наслеђа.

Садржај предмета дисертације је правилно операционализован, обухвата најважније концепте у овој области истраживања и на прави начин их повезује у кохерентну целину. У дисертацији се констатује да је развојем уговорних правила о заштити културног наслеђа, који траје преко педесет година, дошло до помака од конвенционалног режима заштите културних добара, чија је сврха заштита физичких манифестација онога што називамо културним наслеђем, до више холистичког схватања културног наслеђа и међународноправног регулисања заштите и очувања нематеријалног културног наслеђа.

Кандидат у дисертацији анализира конвенције усвојене под окриљем Унеска, које се баве заштитом културног наслеђа и које представљају основу међународног права примењивог на заштиту културног наслеђа. То су: Хашка конвенција о заштити културних добара у случају оружаног сукоба из 1954. године и њена два протокола; Конвенција о средствима забране и спречавања недозвољеног увоза, извоза и преноса власништва над културним добрима из 1970, те UNIDROIT Конвенција о украденим и незаконито извезеним културним објектима из 1995. године, која је допуњује; Конвенција о заштити светског културног и природног наслеђа из 1972. године; Конвенција о заштити подводног културног наслеђа из 2001; и Конвенција о заштити нематеријалног културног наслеђа из 2003. године.

Док свака од ових конвенција представља реакцију на опасности које прете културном наслеђу и свака се бави одређеним аспектом заштите културног наслеђа, оне се у одређеној мери преклапају и творе сложену мрежу конвенционалних структура и одредаба, које се у дисертацији анализирају.

Постављени научни циљ дисертације - теоријска идентификација и разјашњење свих аспеката заштите културног наслеђа у свим његовим манифестацијама, као и различитих инструмената и механизма посредством којих се ова заштита остварује, те обезбеђење целовитог увида у комплексан правни корпус који се односи на ову проблематику, у потпуности је испуњен.

Исто тако, у складу са циљевима који су постављени у пријави дисертације кандидата, ово истраживање обезбеђује стицање нових научних резултата у вези са предметом истраживања, као и продубљивање и проширивање већ постојећих научних сазнања у овој области.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Приликом истраживања међународноправне заштите културног наслеђа кандидат је пошао од једанаест хипотеза, од којих је једна општа, пет посебних и пет појединачних хипотеза.

Општа хипотеза

- ☒ Међународно право регулише различите аспекте заштите светског културног наслеђа угроженог оружаним сукобима, друштвеним и економским потресима, загађењем, незаконитим прометом, нерегуларним ископавањима и занемаривањем. Процес заштите културног наслеђа у међународном праву је еволуирао од физичке заштите објеката или појединачних споменика и грађевина, преко заштите целих градова и културног крајолика, до заштите нематеријалног културног наслеђа. Примена међународноправних норми о заштити светског културног наслеђа значајно доприноси очувању светског културног наслеђа.

Прва посебна хипотеза

- ☒ Мере које треба да буду предузете на заштити културног наслеђа у оружаном сукобу, односно акције спроведене у време мира да би се културно наслеђе заштитило од последица сукоба, и поштовање културног наслеђа, односно мере које стране у сукобу морају предузети за време непријатељстава да би сачувале своја културна добра и она која припадају противничкој страни, чувају културно наслеђе од последица непријатељстава у међународним и немеђународним оружаним сукобима.

Друга посебна хипотеза

- ☒ Незаконита трговина и пренос власништва над културним наслеђем представља велику претњу материјалном културном наслеђу. Међународноправне норме усвојене са циљем да се овакве активности спрече, значајно доприносе борби против незаконите трговине, увоза, извоза и преноса власништва над културним наслеђем.

Трећа посебна хипотеза

- ☒ Светско културно наслеђе од највећег значаја за човечанство, заштићено је мерама предузетим на основу одредаба међународног

права о заштити светског културног наслеђа. Структуре и механизми успостављени на темељу међународноправних норми у значајној мери доприносе очувању светског културног наслеђа.

Четврта посебна хипотеза

- ☒ Заштита светског подводног културног наслеђа, угроженог неконтролисаним активностима, добро је регулисана међународноправним нормама и у односу на територијалне воде и на подручја ван јурисдикције држава.

Пета посебна хипотеза

- ☒ Међународноправне норме усвојене са циљем заштите светског нематеријалног културног наслеђа, доприносе његовом очувању и спречавају нестанак различитих манифестација нематеријалног културног наслеђа човечанства.

Прва појединачна хипотеза

- ☒ Културна добра од великог значаја за човечанство уживају посебну заштиту у оружаним сукобима. Уговори међународног хуманитарног права прописују употребу заштитног знака распознавања културних добара. Одузимање имунитета културним добрима регулисано је уговорима МХП. Пракса држава доказује обичајну природу неких правила МХП која се односе на заштиту културног наслеђа. Позивање на императивну војну потребу представља потенцијалну претњу заштити културног наслеђа у оружаном сукобу. Кажњавање лица која су починила повреде МХП у односу на културно наслеђе неопходно је ради сузбијања кршења и спречавања таквих појава у оружаним сукобима у будућности.

Друга појединачна хипотеза

- ☒ Међународноправне одредбе о средствима забране и спречавања недозвољеног увоза, извоза и преноса власништва над културним наслеђем обавезују државе чланице релевантних међународних уговора да у своје законе унесу одредбе које ће регулисати недозвољену трговину културним наслеђем. Нормативни статус тих обавеза подривају друге одредбе релевантних међународноправних инструмената и чине их тешким за примену. Чињеница да је мали број држава ратификовао релевантне међународне уговоре, а нарочито изостанак држава које су у групи увозника и које представљају највеће тржиште за трговину културним наслеђем, отежавају ширу примену међународноправних одредаба о средствима забране и спречавања недозвољеног увоза, извоза и преноса власништва над културним наслеђем.

Трећа појединачна хипотеза

- ☒ Светско културно наслеђе од највећег значаја за човечанство заштићено је међународноправним одредбама о установљавању структура и механизма којима се штити културно наслеђе, којима се прописују међународне обавезе држава чланица. Установљавање Комитета за светско наслеђе, као и посебног фонда за заштиту светског наслеђа и механизма за добијање међународне помоћи, значајно доприноси заштити светског културног наслеђа.

Четврта појединачна хипотеза

- ☒ Заштита подводног културног наслеђа добро је регулисана међународноправним нормама које су обавезујуће и које захтевају акцију држава. Државе са значајним активностима усмереним на подводно културно наслеђе нису чланице релевантних међународних уговора, тако да се утицај међународноправних норми усмерених на заштиту подводног културног наслеђа више осети на пољу едукације и подизања свести, него у наметању обавеза.

Пета појединачна хипотеза

- ☒ Нематеријално културно наслеђе, које је од великог значаја не само за државе, заједнице или групе, већ и за појединца, угрожено је различитим појавама, као што су утицај глобализације и доминација снажнијих култура над другим, нарочито домородачким културама. Ове појаве утичу на опадање и чак нестајање културних традиција и праксе. Међународноправне одредбе усмерене на заштиту овог наслеђа доприносе промовисању културне различитости, као и улоге нематеријалног културног наслеђа.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Уводни део дисертације садржи формулацију предмета истраживања, његов предмет и циљеве, хипотетички оквир истраживања, теоријско-методолошко полазиште и његово образложење, као и кратак приказ осталих осам поглавља у дисертацији која су функционално и логички повезана.

У другом поглављу, *Међународноправни оквир*, обрађују се принципи међународног права који руководе различитим аспектима усвајања и примене међународних уговора, што представља основ за дискусију о свим конвенцијама које ће бити анализирани у даљем тексту.

Треће поглавље, *Историјат развоја правила и односа према културном наслеђу*, посвећено је историјском прегледу развоја односа према културном наслеђу и процеса који је претходио и условио развој модерних међународноправних норми и инструмената којима се штити културно наслеђе

Како не постоји јединствена дефиниција културног наслеђа, те се оно и у конвенцијама које се анализирају у овом раду различито назива: културна добра, културно наслеђе, културни објекти, антиквитети и слично, у четвртом поглављу *Дефиниција културног наслеђа* разматра се сам појам и вредности културног наслеђа као и дефиниције културног наслеђа у конвенцијама Унеска.

Од петог до деветог поглавља кандидат анализира конвенције усвојене под окриљем Унеска које из различитих аспеката обезбеђују заштиту културног наслеђа. Пето поглавље, *Заштита културног наслеђа у оружаним сукобима*, посвећено је развоју првих принципа и правила међународног права примењивих на културно наслеђе у оквиру развоја међународног хуманитарног права, који кулминира усвајањем, под окриљем Унеска, прве конвенције о заштити културног наслеђа – Хашке конвенције о заштити културних добара у случају оружаног сукоба из 1954. године и њеног Првог протокола. Кандидат се овде бави питањима заштите и поштовања културних добара под општом и побољшаном заштитом, као и питањима транспорта културних добара, а посебна пажња се даје Првом протоколу, веома значајном међународноправном инструменту који је доста занемарен, поготово у смислу његове научне анализе, а који се бави питањима извоза и увоза културних добара са окупираних територија. Надаље, у светлу развоја и ревизије правила МХП, насталих као одговор на промењену природу сукоба у другој половини XX века, анализирају се и релевантне одредбе Првог и Другог допунског протокола из 1977. уз Женевске конвенције из 1949. године, посебно новине у погледу дефиниције војног циља, која има озбиљне импликације и на културна добра као цивилне објекте. Нарочита пажња је посвећена Другом протоколу уз Хашку конвенцију из 1954. године, усвојеном 1999. године као одговор на претње које су по културно наслеђе представљали сукоби на Балкану, у Ираку, Авганистану и другим подручјима, којим се ревидирају и допуњују постојећа правна правила садржана у Конвенцији. Овде се указује на уочене недостатке Конвенције, као и на измене и новине које уводи Други протокол, нарочито режим побољшане заштите који је заменио неуспели режим посебне заштите из Конвенције. Кандидат обрађује и она правила обичајног МХП која се односе на културна добра, истичући њихов значај јер се обичајна правна правила сматрају обавезујућим за све државе без обзира да ли су чланице неког међународног уговора или не. Указује се и на посебан проблем заштите културног наслеђа у мултинационалним операцијама, пре свега због недостатка кохерентног правног оквира. На крају овог поглавља, кандидат даје преглед случајева судске праксе Међународног кривичног трибунала за бившу Југославију у којима су изречене пресуде, између осталог, и за нападе на културна добра за време оружаних сукоба 1990-их година.

У шестом поглављу *Недозвољени промет покретним културним наслеђем* кандидат се бави настојањима међународне заједнице држава да се у оквиру међународног права избори са проблемом раширене незаконите трговине и преноса власништва над културним добрима, који су резултирали усвајањем Конвенције о средствима забране и спречавања недозвољеног увоза, извоза и

преноса власништва над културним добрима из 1970. године. Код анализе одредаба ове конвенције, кандидат посебно указује на проблематичне, нејасне и пре свега недостатне формулације неких од одредаба, због којих је и дошло до неуспеха неких од аспеката режима којим се настојала спречити недозвољена трговина, извоз и пренос власништва над културним добрима. Овде се нарочито мисли на приватноправни аспект овог режима који је допуњен Конвенцијом о украденим и незаконито извезеним културним објектима из 1995, усвојеном под окриљем Међународног института за унификацију приватног права (UNIDROIT), по захтеву Унеска. У последњем делу овог поглавља кандидат указује на проблем поврата културног наслеђа у земље порекла у случајевима који потичу из времена пре ступања на снагу међународних уговора који регулишу ову проблематику, пре свега као резултат колонијалне и друге окупације. Посебно се даје увид у најпознатији такав случај – поврат Партенонских скулптура из Британског музеја у Грчку.

У следећем, седмом поглављу *Заштита светског културног и природног наслеђа* анализира се, по кандидатовом мишљењу, можда и највећи успех у развоју међународноправне заштите културног наслеђа који представља усвајање Конвенције о заштити светског културног и природног наслеђа из 1972. Године и њено широко прихватање. Конвенција је структурисана око појма 'културно наслеђе' и од претходних конвенција се разликује пре свега у принципима и правилима које успоставља. Кандидат уочава да је Конвенција резултат растућег интересовања човечанства за културно наслеђе ситуирано у разним државама и схватања да је ово наслеђе угрожено на различите начине. Поред оружаних сукоба, који су одувек представљали опасност по културно наслеђе, указује се на опасност коју представља повећана урбанизација, индустријализација, друштвени и економски потреси, загађење и климатске промене, као и пораст туризма и доступност заштићених локалитета. Кандидат посебну пажњу посвећује критеријумима изузетне универзалне вредности и аутентичности, чије испуњавање представља основ за упис на Листу светског наслеђа која се утановљава овом Конвенцијом. Овде се посебно указује на значај Оперативних смерница за примену Конвенције у којима се наведени критеријуми ревидирају и омогућава динамичност у примени и тумачењу одредаба Конвенције, не изискујући потенцијално дуготрајне или чак неуспешне преговоре о изменама и допунама Конвенције.

Угрожености подводног културног наслеђа опасностима од недозвољеног вађења из морских дубина и растурања услед технолошког напретка који је омогућио истраживање океана, нарочито морског дна на великим дубинама, ван јурисдикције држава, посвећено је осмо поглавље дисертације - *Заштита подводног културног наслеђа*. Кандидат овде даје и основе међународноправног режима којим су регулисана морска пространства и оне одредбе Конвенције УН о праву мора које се односе на заштиту културног наслеђа. Посебно се обрађује Конвенција о заштити подводног културног наслеђа из 2001. године, која не само да се бави овом проблематиком, успостављајући режим који ће омогућити међународноправну заштиту

културног наслеђа које лежи ван територијалне јурисдикције држава, већ својом структуром, одредбама и принципима има важне импликације на развој појма заједничког културног наслеђа човечанства уопште.

У деветом поглављу, *Заштита нематеријалног културног наслеђа*, кандидат анализира Конвенцију о заштити нематеријалног културног наслеђа из 2003. године. Кандидат сматра да међународноправни режим заштите културног наслеђа кулминира усвајањем овог међународног уговора. Док су велики напори уложени у заштиту материјалног културног наслеђа, кандидат истиче да су многе културе вредновале своје нематеријално наслеђе, преношено са генерације на генерацију, можда и као важније од материјалне манифестације тих култура. Са друге стране, указује са на опасност од глобализације и доминације снажнијих култура над другим, нарочито домородачким културама, што има велики утицај на опадање или чак нестајање културних традиција и праксе. Осим тога, истиче се да су култура и културне различитости, као и улога нематеријалног културног наслеђа, од великог значаја не само за државе, заједнице или групе, већ и за појединца.

На крају, у *Закључним разматрањима* кандидат даје евалуацију успостављеног конвенционалног режима, износи основне резултате анализе конвенција Унеска о културном наслеђу, указује на уочене недостатке и упућује на додатна будућа истраживања која би требало да се позабаве отвореним питањима и проблемима на која се указује у овој дисертацији.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Овом докторском дисертацијом кандидат жели да дефинише институт заштите културног наслеђа, да изврши анализу стечених сазнања и критички сагледа прихваћена практична решења уочавајући њихове недостатке. Научна оправданост ове дисертације огледа се у актуелности проблема и чињеници да није посебно обрађена у литератури на српском језику, те би овај рад требало да представља допринос изучавању ове проблематике и предузимању конкретних практичних мера на заштити културних добара у Србији, али и шире.

Научни допринос се исказује кроз детаљну анализу одредаба међународноправних уговора и уочавање недостатака и потешкоћа у њиховој практичној примени. Тако је широј научној јавности омогућено да се упозна са проблемима заштите културног наслеђа, узроцима и контекстом у којем долази до њиховог угрожавања, те о ставовима научника, политичара и светске јавности о овом важном питању. Ово истраживање је од користи како правницима, тако и свима онима који раде на пословима заштите културног наслеђа у свим његовим манифестацијама.

Будући да ова проблематика није посебно добро заступљена у нашој научној литератури, ово истраживање представља значајан допринос њеном изучавању, као и предузимању неопходних мера на заштити културног наслеђа

у Србији, те је стога добродошло и сврсисходно и са научног, и са практичног становишта.

6. Закључак

Дисертација на тему „Заштита културног наслеђа у међународном праву“ израђена је у складу са пријавом теме докторске дисертације кандидата Жељка (Јована) Лежаје, коју је Веће за економско – правне науке Универзитета у Београду одобрило на седници одржаној 14. октобра 2014. године.

Дисертација је посвећена истраживању регулисања заштите културног наслеђа у оквиру међународног права, а истовремено је истраживање и веома актуелно јер нуди одговор на живе теоријске и практичне расправе које обухватају све аспекте заштите културног наслеђа у свим његовим манифестацијама. Према предмету, циљевима и садржају дисертације, реч је о оригиналном, дескриптивно – експликативном истраживању, значајном за развој теоријске мисли и друштвене праксе у области међународног права и заштите културног наслеђа. Значај дисертације посебно се огледа у њеном доприносу обогаћењу постојећег, релативно ограниченог фонда научно верификованих сазнања о истраживаној појави, како у Републици Србији, тако и у региону.

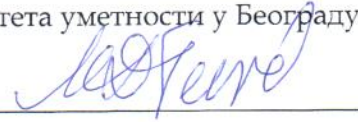
Током израде дисертације, кандидат је испољио висок степен самосталности у начуноистраживачком раду. Кандидат је такође на систематичан, кохерентан и јасан начин извршио анализу инструмената међународног права који се баве заштитом културног наслеђа, у првом реду конвенција усвојених под окриљем Унеска. У исто време, кандидат је изнео и тумачења и ставове других аутора по овом питању и указао на недостатке и нерешена питања у различитим аспектима заштите културног наслеђа, те је тиме поставио темеље за нека нова истраживања у овој области.

У складу са наведеним, Комисија за преглед и оцену подобности дисертације под називом „Заштита културног наслеђа у међународном праву“ кандидата Жељка (Јована) Лежаје, сматра да она испуњава услове за јавну одбрану. Сprovedено истраживање је потврдило претходни систем постављених хипотеза. Истраживање има несумњив научни и друштвени значај и као такво је вишеструко драгоцено за боље разумевање различитих аспеката заштите културног наслеђа регулисаних међународним правом. Стога, Комисија предлаже Одељењу за међународне студије и Наставно – научном већу Факултета политичких наука Универзитета у Београду да Жељку Лежаји одобри јавну одбрану докторске дисертације под наведеним називом.

У Београду, 11. 7. 2016. године

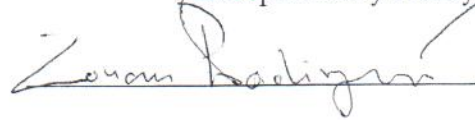
Комисија:

Проф. др Милена Драгићевић Шешић
Редовни професор Факултета драмских уметности
Универзитета уметности у Београду

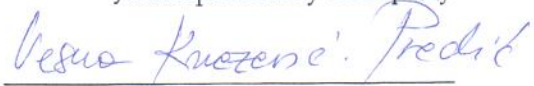

Проф. др Зоран Радивојевић
Редовни професор Правног факултета
Универзитета у Нишу

Проф. др Весна Кнежевић - Предић
Редовни професор Факултета политичких наука
Универзитета у Београду

Доц. др Милош Хрњаз
Доцент на Факултету политичких наука
Универзитета у Београду
